

KIRK VEZİR

gamber kıssaları, gerçek hikâyeler ve hayvan masallarıyla okuyucuyu eğlendirirken öğüt bölümleriyle de dinî-ahlâkî telkinlerde bulunmaktadır. Bir kısım nüshalarda hikâyeler daha kısa veya değişik olup bazılarında ise bütünüyle farklıdır.

Kırk vezir hikâyelerinin Türkiye kütüphanelerinde on üç, yurt dışında elli dokuz olmak üzere aralarında önemli farklar bulunan toplam yetmiş iki nüshası tesbit edilmiştir (Kızıltan, I, s. XVIII-XXII). Bunlardan İstanbul Üniversitesi ile (TY, nr. 7415) Uppsala Üniversitesi (nr. 111) kütüphanelerinde kayıtlı iki nüsha minyatürlüdür (J. Carl Tornberg, *Codices arabici, Persici et Turcici Bibliothecae Regiae Universitatis Upsaliensis*, Uppsala 1849, s. 63). Eser gerek metinlerde gerekse kataloglarda değişik şekillerde adlandırılmıştır: *Erba'în Şabâh u Mesâ'*, *Hikâyât-ı Şâh*, *Kitâb-ı Kırk Vezir*, *Kitâb-ı Sindbâd*, *Kitâb-ı Şâh-ı Hâfıkayn ve Vezirler*, *Hikâye-i Erbaîn Sabâh ve Vezirler*, *Hikâye-i Şâhnâme*, *Kırk Vezir Kitabı veya Şâhnâme-i Türkî*, *Kırk Vezir-Şâhnâme*, *Kıssat-ı Vüzerâ-yi Erba'în*, *Kitâb-ı Vüzerâ-yi Çihil*, *Maârifü'l-esrâr*, *Menkıbe-i Kırk Vezir*. İstanbul (1280, 1283, 1285, 1303, 1325, 1326 ve iki defa tarihsiz olarak) ve Mısır'da (1812) basılan eser Kayyûm Nâsîrî tarafından Kazan Türkçesi'ne çevrilmiştir (Kazan 1883, 1896).

Kırk vezir hikâyeleri Pétis de la Croix tarafından *L'histoire de la sultane de Perse et des vizirs* adıyla Fransızca'ya çevrilmiştir (Paris 1722). Bu çeviri çerçeve ve hikâye, vezire ait on ve hatuna ait dokuz hikâye ihtiva eder. Napolyon'un Mısır seferine katılan M. Belletête, Mısır'dan götürdüğü sanılan bir yazma nüshadan eseri Fransızca'ya tercüme etmiştir. *Contes turcs en langue turque extraits du roman intitulé les Quarante vizirs* (Paris 1812) adlı bu çeviride mukaddime, Sultan Mahmud hikâyesi, çerçeve hikâye, yirmisi vezire, yirmisi hatuna ait olmak üzere kırk hikâye yer alır. Adolf Walter Fr. Behrnauer de eseri *Die Vierzig Veziere oder weisen Meister ein Altmorgenländischer Sittenromen aus dem Türkischen Übertragen* adıyla Almanca'ya çevirmiştir (Leipzig 1851). Dresden Kraliyet Kütüphanesi'ndeki (nr. 149; Heinrich L. Fleischer, *Catalogus Codicum Maniscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis*, 1831, s. 22) yazma nüshaya dayanan çeviride mukaddime,

Sultan Mahmud hikâyesi, çerçeve hikâye, kırkı vezirlere kırkı da hatuna ait olmak üzere seksen hikâye vardır. Elias John W. Gibb'in *The History of the Forty Vezirs or the Story of the Forty Morns and Eves Written in Turkish by Sheykh-zade* adlı çevrisi (London 1886), eserin seksen hikâyeden oluşan ve *Târîh-i Kırk Vezir* adıyla yapılan baskısına (Matbaa-i Ebüzziyâ, İstanbul 1326) dayanmaktadır. Gibb, tercümesine bu baskının mukaddimesini almamış, onun yerine Belletête çevirisindeki mukaddimeyi koymuştur. Eserinin sonuna Belletête çevirisinden dört, Behrnauer çevirisinden altı, The Library of India Office nüshasından yirmi ve Mr. Quaritch nüshasından iki olmak üzere toplam otuz iki hikâyeyi de eklemiştir, böylece hikâye sayısı 112'ye çıkmıştır (eserin diğer dillere yapılmış çevirileri için Chauvin, bk. bibl.).

Tietze, Aziz Ali Efendi'nin *Muhayyelât'ı* ile kırk vezir hikâyeleri arasındaki bazı benzerliklere dikkat çekerek *Muhayyelât* yazarının bu hikâyelerden faydalanmış olabileceğini ileri sürmüştür. Kırk vezir hikâyelerinin meddahlar tarafından anlatıldığı veya meddah hikâyelerine bunlardan birtakım motif veya epizotların girdiği bilinmektedir (Nutku, bk. bibl.). Mübcecel Kızıltan eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Pétis de la Croix, *L'histoire de la sultane de Perse et des vizirs*, Paris 1722; A. W. Fr. Behrnauer, *Die Vierzig Veziere oder weisen Meister ein Altmorgenländischer Sittenromen aus dem Türkischen Übertragen*, Leipzig 1851; Rieu, *Catalogue*, s. 216-219; W. Pertsch, *Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889, s. 433-435, 446-447, 456; E. J. W. Gibb, *The History of the Forty Vezirs or the Story of the Forty Morns and Eves*, London 1886; V. Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes*, Liege 1904, VIII, 18-21, 112-118; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1919), İstanbul 1981, s. 357; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 160-161; I. Goldziher, *Gesammelte Schriften* (nşr. Joseph Desomogyi), Hildesheim 1970, IV, 1-25; Özdemir Nutku, *Meddahlar ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara 1977, s. 91; H. Duda, *Die Sprache der Qyrq Vezir-Erzählungen* Verlag von Edward Preiffer, Leipzig 1980, tür.yer.; Güner Gülsevin, "Kırk Vezir Hikâyeleri", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler I. Türk Dili*, İstanbul 1985, I, 117-126; Mübcecel Kızıltan, *Kırk Vezir Hikâyeleri* (doktora tezi, 1991), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, I-II, tür.yer.; A. Tietze, "Aziz Efendis Muhayyelât", *Oriens*, I (1948), s. 266, 281, 285; Ahmet Ateş, "Sindbâd-nâme", *İA*, X, 679; B. Carra de Vaux, "Sindbâd-nâme", *El* (Fr.), IV, 454; Nuri Akbayan, "Kırk Vezir Hikâyesi", *TDEA*, V, 325-326.

MÜBCECEL KIZILTAN

KIRKA

Hırvatistan'da
eski bir Osmanlı sancağı.

Önceleri Klis (Kilis) sancağı sınırları içinde iken bu sancaktan ayrılan Kuzey Dalmaçya'yı (Lika arazisi de denir) içine alarak 1580'de yeni bir sancak olarak kurulmuştur. Krka (Kırka) çayı çevresindeki toprakları kapsadığından sancağa Kırka adı verilmiştir. Merkezi, Kırka çayının yukarı kesiminde bulunan Knin şehriydi. Osmanlılar'ın bölgeyle ilgili stratejik ilgileri XV. yüzyıl sonlarında başlamış, İtalya yolunu açmak ve Adriyatik'te bir deniz üssü elde etmek için Bosna'dan akıncı saldırıları gerçekleştirmiştir. Bu akınları durdurmak isteyen Hırvatlar ile Bosna sancak beyi Hadım Yâkub Paşa kumandasındaki askerler arasında Udbina yakınlarında Krbava ovasında yapılan savaşı (1493) Osmanlılar kazanmıştı (Yâkub Paşa bu savaşla ilgili yazdığı bir fahriyyede Krbava'yı "Kır bu ovada" şeklinde ilâhî bir emir olarak yorumlamıştır). Osmanlılar'ın bölgeyle ilgili bu arzuları, 1527'de Zadar'dan 30 km. kadar kuzeydoğudaki denize açılan stratejik ve zengin ormancılık kaynakları bulunan Obrovac'ı alarak gerçekleştirdi. Burası daha sonra, özellikle Senj'de üslenmiş Uskoklar'ın akınlarına karşı Osmanlılar'ın kara ve deniz savunmasında ve Venedikliler'le ticarete önemli rol oynadı. Etimolojik olarak Osmanlılar'dan bin yıl kadar önce buraya gelen Avar Türkleri'ne izâfet taşıyan Obrovac savaşta ve ticarete oynadığı rol kadar burada inşa edilen tersaneden dolayı Peçuyulu-yu, Kuzey Dalmaçya ve Lika'yı içine alan sancağın Obrovac merkezli olarak daha 1527'de kurulduğu kanaatine götürmüştür.

XV. yüzyılda meydana gelen tahribatlar ve Hırvatlar'ın başka yerlere göç etmesiyle bölgenin tarım kapasitesi düştü. Gidenlerin yerine genellikle Ulahlar (Vlach) yerleştirildi, ayrıca müslümanlar da kasaba merkezlerine iskân edildi. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan ziraî ürünlerin Ulahlar ve müslümanlar tarafından yetiştirilmesi teşvik gördü. Özellikle Zadar ve Şibenik arasında Sokullu Ferhad Paşa ve Gazi Hüsrev Bey vakıflarına ait köyler tahıl üretiminde epey ileri gitmişlerdi. Bu durum, bütün olumsuz şartlara rağmen Venedik kolonilerinin ticarî ihtiyaçlarını da karşılayacak boyutlara ulaştı ve aynı zamanda kârlı bir faaliyet imkânı hazırladı. Osmanlılar buna karşılık kendi üretimle-

ri yetmediğinden Kırka ve Bosna için Venedik tuzuna ihtiyaç duyuyorlardı.

Bölgenin güvenliği zaman zaman Uskok saldırıları, Ulah isyanları ve savaşlarla tehdit ediliyordu. Bu sıkıntılar arasında Memibeyoğulları ailesinden Halil Bey'in sebebiyet verdikleri özellikle dikkat çeker. Bu aile sancağı yaklaşık yüzyıl idare etti. Halil Bey kendi ailesine ocaklık şeklinde verilmesini sağladığı sancakta elli yıl kadar idarecilik yaptı. Zaman zaman Bâbîâlî, Venedik, Ulahlar ve mahallî müslüman eşrafla silâhlî çatışmalar içine giren Halil Bey nihayet Venedikliler'e esir düştü ve 1654'te Venedik'te öldü.

Kırka sancağında Osmanlı dönemine ait sanat ve mimari eserlerin çoğu, zaman içinde kaybolmuş, sadece Vrana'da Yûsuf Paşa Hanı günümüze ulaşabilmiştir. Osmanlı döneminin serhat hayatı özellikleriyle oluşan kültürü halk hikâyeleri ve kahramanlık şiirlerinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 533, TK, TD, nr. 475; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 458-472, 480-495; Aleolesnicki, "Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Kravskom polju g. 1493", *Rad JAZU* 264, Zagreb 1938, s. 153; A. Muftić, *Moschee und Stiftung Ferhad-Paša's in Banja Luka*, Leipzig 1941; I. Petricoli, "Han Jusufa Maškovića", *Povijest Vrane*, Zadar 1971, s. 379-388; S. Trajčić, "Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine", a.e., s. 343-377; a.mlf., "Izvoz drva preko Obrovca krajem XVI stoljeća", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 21, Zadar 1974, s. 261-269; N. Moačanin, "Naseljenost like i izvori feudalne rente početkom 17. stoljeća pod turskom vlašću", *HZB.*, XLVI/1, Zagreb 1994, s. 61-65; Dragoljub Joksimović, "Klis", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1962, V, 256-257; Nada Klaić v.dğr., "Lika", a.e., V, 528-532; "Klis", *Hrvatski Leksikon*, Zagreb 1996, I, 600.

NENAD MOAČANIN

KIRKANBAR

Ahmed Midhat Efendi'nin
1873-1876 yılları arasında çıkardığı
popüler kültür dergisi.

Ahmed Midhat Efendi'nin kısa ömürlü *Devir* (1872, bir sayı) ve *Bedir* (1873, on üç sayı) gazetelerinin "şiddet-i lisân" sebebiyle kapatılması üzerine çıkardığı *Dağarcık* (1873, on dört sayı) dergisinin yayımı da "neşriyyât-ı muzırır"dan dolayı durdurulmuştu. Rodos'a sürgün edilen Ahmed Midhat, orada geçirdiği otuz sekiz ay içinde bir kısım kitaplarını yazma imkânı bulduğu gibi *Kırkanbar* adlı dergi-

sini de İstanbul'da bulunan yeğeni Mehmed Cevdet'in adıyla yayımlamayı başarmıştır. Bazı sayılarının kapağındaki basım tarihlerine ve üzerindeki kayda göre 1873 Eylülü ile 1876 Haziranı arasında otuz dört sayı çıkan derginin "on beş-yirmi günde bir" yayımlanması planlanmışsa da zaman zaman vuku bulan aksaklıklar sebebiyle ortalama ayda bir çıkabilmiştir. Kapağı dışında, düzenli olarak çift sütun üzerine otuz iki sayfa halinde yayımlanan *Kırkanbar*'da sayfa numaraları devam etmiş ve otuz iki sayıda 1088 sayfa olarak tamamlanmıştır. On sayı bir cilt olduğundan 10, 20 ve 30. sayılarda birer genel fihrist bulunmaktadır. İnsan beyninin şemasiyla ayrı birer tablo halinde verilen hazım cihazı ve göz şemaları dışındaki dergi tamamen resimsizdir.

Daha önce önemli bir ihtiyacı karşılamış ve birkaç yıldır yayımı durmuş olan *Mecmûa-i Fünûn*'u örnek alan, ancak oradaki yazılar sadece erbabını memnun edebildiğinden, halbuki halkı fennî konulara ısındırmak için "mebâhis-i fünûn"u eğlence tarzına koymak lâzım geldiğinden *Dağarcık*'ı çıkaran Ahmed Midhat *Kırkanbar*'da da aynı yayın siyasetini devam ettirmiştir. Böylece tarih, coğrafya, din, felsefe, psikoloji, pedagoji, edebiyat, fizik, tıp, tabii olaylar gibi birbirinden farklı alanlarla ilgili pek çok telif ve tercüme yazı, müellifin bütün eserlerinde olduğu gibi hikâye ve latifelerle süslenerek okuyucularla diyalog halinde derginin sayfalarında yer almıştır. Hiçbir yazının altında imza bulunmamaktaysa da gerek üslûptan gerekse bu yazılarda işaret edilen eser adlarından hemen hepsinin Ahmed Midhat tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Çeşitli alanlarla ilgili yazı dizilerinden ve hacimli makalelerden başlıcaları şunlardır: "Yunânîler'in Akâid-i Acîbe ve Ma'lûmât-ı Garîbesi" (*Odise ve İlyada*'ya göre), "Akıncılar" (Osmanlı akıncılarının tarihi), "Amazonlar Yani Cengâverân-ı Zenân", "Laponya Seyahatnâmesi", "Bundan Üç Bin Sene Sonra Dünya Ne Hale Girecek", "Nevresîdegân-ı Etfâl". Bunlardan başka İslâm dünyasından İmâm-ı Âzam, İmâm Yûsuf, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, İbn Rüşd, Barbaros kardeşler; Batılı yazarlardan Aristo, Schiller, Schelling'in biyografileri; Paris, Londra, Berlin, Viyana gibi büyük Avrupa şehirleriyle Fas coğrafyası hakkında bilgiler bulunmaktadır. Edebiyata fazla yer verilmeyen dergide Hâce-i Cihân, İbn Bessâm, İbnüzzeyn ve Fahreddin er-Râzî'nin Arapça,

Sultan Veled'in Farsça bazı beyit ve kıtalarının tercüme ve şerhleri vardır. Mehmed Zihni Efendi'nin Abdullah et-Tercüman'dan çevirdiği *Tuhtetü'l-erib fi'r-red-di alâ ehli's-salib*'in (İstanbul 1291) yayımı vesilesiyle konuyla ilgili olarak Ahmed Midhat Efendi'nin esere yaptığı katkılar da önemli bir yazı dizisi oluşturur (beş sayıda elli sayfa). Dizinin başlıca ara başlıkları şöyledir: "Nasârâ İndinde Hazret-i İsa'nın Ulûhiyyeti Meselesi", "Katoликler'in Nazarında Papa Demek Ne Demektir", "İnciller Meselesi", "İnciller'le Tevrat Arasındaki Münasebet". Osmanlı topraklarında misyonerlerin faaliyetlerini arttırdığı yıllardaki reddiyelerden olan bu yazı dizisinde Ahmed Midhat, Voltaire'in kilise, papaz ve papalar aleyhindeki yazılarını da tercüme ederek yer yer iktibas etmiştir. Bu arada, yine misyonerlerin İncil'in muharref olduğuna dair müslümanlar arasında olan inancı cerhetmek için Protestanlar'ın kaleme aldığı *Kitâbü Mizâni'l-hak* (eski harflerle, Londra 1861) adlı esere dair eleştiriler de bulunmaktadır. Bu yazı dizisi üzerine Nâmik Kemal bir mektubunda, "Bu yoldaki neşriyatı mazhar-ı takdir olarak Hristiyanlık hakkında yazdırılması tasavvur olunan reddiyeyi Midhat'a yazdırmayı münasip görmüşler" demektedir (*Nâmik Kemal'in Husûsî Mektupları*, I, 401).

Devrin yazarlarının yetişmesinde hiç değilse gençlik yıllarında rol oynamış olan *Kırkanbar*'dan ve içindeki yazılardan Fatma Aliye Hanım takdirle bahsetmiştir (Ahmed Midhat, *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmâniyye'nin Neşeti*, İstanbul 1311, s. 95). Ahmet Hamdi Tanpınar da Fatma Aliye Hanım'ın sözlerinden hareketle onu devrin fikir hayatına tesir etmiş bir dergi olarak kabul eder (*19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 438).

Ahmed Midhat'ın Rodos'tan dönüşü üzerine *Kırkanbar*'ın yayımı da son bulmuştur. Ancak dergiyle beraber kurulan *Kırkanbar Matbaası*'nda 1873-1899 yılları arasında çoğu kendi telifi olmak üzere pek çok kitap basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Midhat, *Menfâ* (haz. İsmail Cüneyt Kut), İstanbul 1988, s. 68, 116; "Ahmed Midhat Efendi'nin Hayatı Üzerine İhsan Sungenun Konferansı", *Ahmed Midhat'ı Anıyozuz* (haz. Hakkı Tanık Us), İstanbul 1955, s. 52-53, 58; Ahmed Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1967, s. 438; *Nâmik Kemal'in Husûsî Mektupları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1967, I, 401; Cengiz Yurdanur, "Kırkanbar", *TDEA*, V, 326-327.

M. ORHAN OKAY